

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ „ALEXANDRU PHILIPPIDE”, IAȘI
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „IORGU IORDAN – ALEXANDRU ROSETTI”, BUCUREȘTI
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ „SEXTIL PUȘCARIU”, CLUJ-NAPOCA

**LEXICOGRAFIA ACADEMICĂ ROMÂNEASCĂ.
PROVOCĂRILE INFORMATIZĂRII
AcadLexi 2025**

Dicționarul lui Negulici în format electronic. Câteva observații pe marginea listei de cuvinte

Volumul cuprinde lucrări prezentate la ediția a XIV-a a Colocviului cu participare internațională „Lexicografia academică românească. Provocările informatizării”. AcadLexi 2025 (<https://philippide.ro/acadlexi.html>).

Coordonatori de volum: Elena Isabelle Tamba, Mariana Nastasia

Editori:

Alexandru Anghelina
Iulia Barbu-Comaromi
Călina Ciocoiu
Alexandra Ilie
Mircea Minică
Andreea-Nora Pușcaș

Referenți științifici:

Conf. univ. dr. Ana-Maria Minuț
CS I dr. Gabriela Haja

Coperta: Lucian Săcrieru-Dragomir

ISSN: 3008-6159

ISSN-L: 3008-6159

DOI: https://doi.org/10.52257/30086159_2025

© 2025 Editorii volumului. Toate drepturile rezervate.

Universitatea Babeș-Bolyai

Presa Universitară Clujeană

Str. Hasdeu nr. 51

400371 Cluj-Napoca, România

Tel./fax: (+40)-264-597.401

E-mail: editura@ubbcluj.ro

<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ „ALEXANDRU PHILIPPIDE”, IAȘI
INSTITUTUL DE LINGVICĂ „IORGU IORDAN – ALEXANDRU ROSETTI”, BUCUREȘTI
INSTITUTUL DE LINGVICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ „SEXTIL PUȘCARIU”, CLUJ-NAPOCA

ACTELE COLOCVIULUI INTERNAȚIONAL „LEXICOGRAFIA ACADEMICĂ ROMÂNEASCĂ. PROVOCĂRILE INFORMATIZĂRII” AcadLexi 2025

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2025

Dicționarul lui Negulici în format electronic. Câteva observații pe marginea listei de cuvinte

DICȚIONARUL LUI NEGULICI ÎN FORMAT ELECTRONIC. CÂTEVA OBSERVAȚII PE MARGINEA LISTEI DE CUVINTE

ALINA-MIHAELA BURSUC*

Preambul

Vocabular român de toate vorbele străbune reprimite până acum în limba română, și de toate cele ce sunt a se mai priimi d-acum înainte, și mai ales în științe este titlul dicționarului publicat, în 1848, de Ioan D. Negulici. *Vocabular român* reprezintă primul dicționar românesc tipărit de neologisme, instrument de lucru bine cunoscut redactorilor celei de a doua ediții a *Dicționarului limbii române*. În privința împrumuturilor latino-romanice, Negulici adoptă viziunea lui Ion Heliade-Rădulescu (în continuarea celei a lui Paul Iorgovici), prin care limba română este îndreptățită să își ia partea de moștenire firească, „să primească” sau chiar „să reprimească” ceea ce i se cuvine din limbile înrudite. Titlul indică limpede faptul că dicționarul conține inclusiv propuneri, cuvinte ce ar urma să intre în limba română, mai ales în sfera terminologiilor.

1. Proiect-pilot. Câteva repere

Proiectul *Corpus lexicografic românesc electronic* (CLRE), dezvoltat în cadrul Departamentului de lexicologie și lexicografie, dispune de două interfețe cu funcții complementare: o interfață de transcriere și de adnotare exclusiv a intrărilor de dicționar și a indicațiilor lexico-gramaticale (mai ales din dicționare moderne) și o interfață de consultare (cunoscută deja publicului român). După o experiență de doi ani în cadrul acestui proiect (CLRE), în decembrie 2022, a apărut ideea testării interfeței de lucru în vederea transcrierii integrale de articole lexicografice din dicționare în alfabet de tranziție. În perioada ianuarie 2023 – martie 2025, a fost inițiat și s-a derulat un proiect-pilot de transpunere în format electronic a *Vocabularului român* de la 1848. Pentru îndeplinirea acestui scop, pe de o parte, interfața de lucru CLRE a fost îmbogățită cu câmpuri suplimentare și cu o tastatură virtuală cu caractere chirilice, și, pe de altă parte, au fost cooptați colaboratori familiarizați cu alfabetul chirilic. Așa se face că întregul text lexicografic, în alfabet de tranziție, structurat în peste 6 000 de articole și însumând 408 pagini în format A6, a fost cules manual în interfața de lucru, a fost adnotat pentru consultare și a fost verificat.

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Academia Română, Filiala Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2.

Dicționarul este accesibil în dublu format text și imagine (.pdf) pe pagina: <https://nv.soliorom.ro/>. Au contribuit la realizarea acestui rezultat: colaboratori de la trei facultăți de Litere – cinci studenți de la Catedra de Slavistică (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași), o masterandă (Universitatea Transilvania din Brașov) și două doctorande (Universitatea „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova și Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași); Claudiu Teodorescu, cel care a creat interfața de lucru CLRE și care a îmbogățit-o în funcție de cerințele specifice dicționarului lui Negulici, a creat și a actualizat pagina de consultare; Gabriela Haja, care a facilitat participarea la proiect a majorității colaboratorilor.

2. Forma pentru căutare

2.1. Prima fază

Pentru facilitarea consultării dicționarului în format electronic (text și .pdf), a fost (ad)notată, într-un câmp separat, „forma pentru căutare”. Pentru fiecare cuvânt-titlu s-a procedat la transliterarea caracterelor chirilice (de exemplu, KS = X/CS, Ч = C, K = C, CH) și la reducerea consoanelor duble (ABOMINABBIA = ABOMINABIL, АЧЧЕНТ = ACENT, АККАМАЦІЕ = ACLAMAȚIE), acolo unde nu concordă cu situația din limba actuală. În cazul intrărilor multiple, au fost (ad)notate toate cuvintele-titlu (ANTIKITATE, ANTIЧITATE = ANTICHITATE, ANTICITATE). În etapa de verificare (iunie 2024 – martie 2025), au fost realizate: 1) corectura greșelilor de transcriere (de exemplu, culegerea manuală a lui *k* latin în locul lui *κ* chirilic), 2) unificarea soluțiilor de adnotare a „forme de căutare” (este situația mai ales a lui *κs* transliterat inițial, fidel *cs*, ulterior, în majoritatea situațiilor, *x*: АППРОКСИМАРЕ = APROXIMARE, ДОКСОЛОГІЕ = DOXOLOGIE, într-un singur caz, *cs*: ФАКСИМІА = FACSIMIL), 3) notarea separată a eventualelor greșeli de tipar sau de redactare (pentru emendare ulterioară). Foarte rar s-au operat (la transcriere sau la verificare) alte modificări la „forma de căutare”, și anume înlocuirea lui *s* intervocalic cu *z*: ANIMOSITATE = ANIMOZITATE, АЛУЗІЕ = ALUZIE, sau păstrarea lui *ll* dublu: АЛЛЕГРО = ALLEGRO.

2.2. A doua fază

Pe parcurs, au apărut o serie de probleme legate de „forma pentru căutare”, precum și de oportunitatea alinierii dicționarului în corpul CLRE. Este absolut necesară o etapă de analiză lexicală și etimologică cu scopul stabilirii statutului cuvintelor-titlu raportat la limba română actuală: forme literare, variante lexicale, variante grafice, forme discutabile sau, eventual, greșite. În urma analizei tuturor cuvintelor-titlu (cel puțin a celor care pun semne de întrebare) se va recurge la o a doua fază de adnotare, reținându-se în câmpul „forme de căutare” numai forme literare și variante lexicale în raport cu limba actuală.

3. Analiza formelor-titlu

3.1. Câteva aspecte metodologice

Se pot desprinde câteva observații din analiza unui eșantion de cuvinte-titlu cu inițiala A. Au fost consultate și fișate sursele electronice: DELR (în primul rând), CLRE (inclusiv DA, volumul din 1913), DLR² (fascicula A–Abzițui), *dexonline* (pentru căutarea rapidă a cuvintelor care nu apăreau în sursele academice, de exemplu, *aflogistic*), iar pentru anumite cuvinte: N.A. Ursu, *Formarea terminologiei românești* (1962) și *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760–1860)* (volumele din 2006 și 2011, mai ales pentru confirmarea statutului de variante lexicale al unor forme cu litere duble), precum și Cuciureanu 1965 (pentru italianisme), corpus DLR (cu circuit intern) și corpusul publicistic din digiteca *Arcanum*.

3.2. Observații lexicale și etimologice

La litera A sunt 830 de intrări de dicționar, reprezentând cantitativ aproximativ o optime din dicționar (57 din 408 pagini). Dintre acestea, 771 constituie intrări unice și 59 de intrări multiple. Intrările multiple sunt alcătuite, în general, din punct de vedere etimologic, din: a) împrumuturi pe diferite filiere: AKIAON (după pronunția franceză, scris *aquilon*), AKŪIAON (după pronunția italiană, scris *aquilone*, și după pronunția latină), AKVIAON (care s-a și impus în limbă); b) un împrumut și un calc parțial: *antipestilențial* (din fr. *antipestilentiel*), *anticiumal* (*anti-* + un adjectiv creat ad-hoc de la *ciumă*: *ciumal*).

Dicționarul în discuție constituie sursă de prime atestări (lexicografice) pentru o serie de cuvinte precum: *abacă*, *abad*, *abandonat*, *abațial* etc., după cum este consemnat în prima fasciculă a celei de a doua ediții a *Dicționarului limbii române*. O serie de cuvinte, deși nu s-au impus în limbă, au fost reținute în listele unor dicționare ulterioare, drept pentru care au căpătat loc în lista de cuvinte a dicționarului-tezaur: *abad*, *abastardi*, *abjecta*, *acamel*, *acantabol* etc., figurând desigur cu prima atestare din Negulici. O serie dintre cuvinte nu au reținut atenția niciunui dicționar ulterior, printre acestea numărându-se: *abuna*, *acantofi*, *acidoton* etc.

În lista derulantă, în segmentul *af...*, apar două „forme pentru căutare”, *afectare* și *afecționare*, care la prima vedere par a indica substantive. Selectând forma *afectare*, se afișează textul în alfabet de tranziție și imaginea paginii scanate (p. 23) ale articolului verbului *afecta* (intrare infinitiv lung, indicație gramaticală „v. a.” = verb absolut, echivalentul latin *affectare*, definiții pe sensuri cu genul proxim verbe la infinitiv scurt și forme flexionare). Sigur, s-ar fi putut completa *afecta* la „forma pentru căutare” (așa cum am redus dublu *ff*). Cuvintele-titlu în formă de infinitiv lung prezintă o serie de aspecte ce necesită o analiză prealabilă înainte de a stabili o altă „formă de căutare”.

Privitor la termenul de specialitate *antinefretic*, dicționarele consultate înregistrează două forme: *antinefretic* și *antinefritic*. Forma *antinefretic* (cu doi *e*) apare în: DA, s.v. *anti-* (1913, v. corpus DLR), a treia ediție a DN (1966, v. corpus DLR) și edițiile ulterioare (1986,

2000, v. *dexonline*), prima ediția a DEX-ului (1975, v. CLRE), în primele două ediții ale DOOM-ului (1982, v. corpus DLR, 2005, v. *dexonline*), în MDA. Prima atestare o găsim, iată, la Negulici (1848), ulterior apare la Costinescu (1870) și Antonescu (1862) s.v. fr. *antinéphrétique* (1894) (ambele în corpus DLR). Forma este analizată de Ursu (1962, cu prima atestare la Negulici) și în Form. Cuv., II (1978, la forme analizabile, v. corpus intern DLR). În general, este explicat ca împrumut din fr. *antinéphrétique*, dar și format pe terenul limbii române (după model francez): *anti-* + *nefretic* (DA 1913 sau Form. Cuv., II, 1978) sau, în forma *antinefritic*, din *anti-* + *nefritic*. În prezent, conform DLR (litera N), *nefritic* este forma de bază sau literară, iar *nefretic*, variantă. Așa se explică și recomandarea normativă din DOOM³ pentru forma *antinefritic*, în condițiile în care edițiile anterioare indicau pe *antinefretic*. Lucrurile sunt clare: *antinefritic* este un termen de specialitate (medicină), atestat pentru prima dată (cel puțin lexicografic) în varianta *antinefretic* în Negulici (1848). Am adus în discuție acest cuvânt pentru o serie de mici incongruențe lexicografice. Deși în prima ediție a DEX-ului este indicat ca etimon fr. *antinéphrétique*, începând cu ediția a doua (1996; v. și cele două ediții 1998, 2009 pe *dexonline*) apare fr. *antinéphritique*. În condițiile în care în franceză avem *néphrétique*, respectiv *antinéphrétique*, considerăm o scăpare de redare a etimonului în a doua ediție DEX, care s-a perpetuat. Editorii *dexonline* au observat neconcordanța dintre etimonul francez *antinéphritique* și cuvântul-titlu românesc *antinefretic*, drept pentru care au realizat o notă în care susțin „forma corectă” *antinefritic*, în locul lui *antinefretic* în concordanță cu etimonul:

Atât etimologia fr. cât și derivarea din *anti* + *adj.* corespunzător sugerează că forma corectă ar fi ANTINEFRITIC (majoritatea surselor indică NEFRITIC, doar DN acceptă și NEFRETIC) (*dexonline*).

Apreciem spiritul de observație, dar atragem atenția că greșeala privește redarea etimonului și nu a formei-titlu, care sigur, actualmente, potrivit DOOM³, are statut de variantă.

Privitor la lista de cuvinte, trebuie subliniat că majoritatea cuvintelor-titlu cu inițiala A din vocabularul de la 1848 sunt confirmate fie ca forme literare actuale, fie ca variante lexicale învechite în sursele consultate (DELR, DA, DLR², Ursu). Formele propuse de Negulici sunt fie atestate anterior (*afectuos* 1794 în DELR), fie, dacă sunt atestate mai întâi la Negulici, sunt confirmate ulterior (*aglomerație* 1848 în DELR). Este un fapt ce denotă exactitatea informației lexicale în Negulici. De asemenea, unele cuvinte-titlu sunt variante grafice imediat recognoscibile și relaționabile cu un etimon latin sau romanic. Observăm la Negulici eforturile de adaptare grafică și morfologică a cuvintelor împrumutate din latină și/sau din limbile romanice.

Cuvântul *acuatin* este explicat de Negulici drept „plin de apă, (mlăștinos); vietate care trăiește în apă”:

AKՅATIN. *adj.* Плин де апъ, (млъщѣнос); vietate care тгѣеще ѣн апъ. (Negulici 1848)

Nu l-am găsit înregistrat în niciuna dintre sursele: DELR, CLRE, *dexonline*, corpus DLR.

Știm deja că principalul model de organizare a articolelor și una dintre sursele (v. italianisme și alte cuvinte – latinisme – nu apar în Boiste, Nodier) lui Negulici o reprezintă una dintre edițiile lucrării *Dictionnaire universel de la langue française avec le latin et les étymologies*, realizat de Pierre Claude Victoire Boiste. Pentru comparații ne raportăm la ediția din 1835 revizuită de Charles Nodier.

AQUATIQUE , adj. 2 g. *-ticus*. plein d'eau, marécageux (terrain –); (animal, plante –), qui habite l'eau; (maison –), bâtie dans un marécage. (Boiste, Nodier 1835)

Comparând articolul ACUATIN al lui Negulici cu articolul AQUATIQUE din dicționarul Boiste, Nodier, observăm o serie de similarități care decurg, cel mai probabil, din traducerea, în mare parte, a articolului francez: „plin de apă, (mlăștinos)” = fr. „plein d'eau, marécageux”, respectiv a doua parte a definiției „vietate care trăiește în apă” = fr. „(animal, plante –), qui habite l'eau”. La Negulici lipsește, ce-i drept, echivalentul latin *aquaticus*, prezent în lucrarea franceză. Observăm în dicționarul francez că între articolele AQUATILE și AQUATIQUE apare articolul AQUA-TINTE, pe care Negulici nu îl înregistrează. În multe alte situații, Negulici pare a traduce sau a prelucra atent informațiile din această sursă, așa că, în cazul acestui articol de dicționar, intuim o greșeală fie de tipar (N în loc de K – c chirilic), fie de redactare la nivel de cuvânt-titlu (având în vedere vecinătatea unui cuvânt similar formal).

Considerăm o eroare identică (dublă de redarea greșită și a echivalentului latin) în *antidantil*, de fapt *antidactil*.

ANTIDANTIA, sn. antidantylus, Пичиор де верс кѣ доъ скѣрте ши ѡна ѡнгрѣ (Negulici 1848).

ANTIDACTYLE, s. m. anapeste (Boiste, Nodier 1835).

ANAPESTE, s. m. *Anapoestus*. pied d'un vers grec ou latin de deux brèves et d'une longue (Boiste, Nodier 1835).

Concluzii

Pentru alinierea *Vocabularului român* de la 1848 în corpusul CLRE este necesară analiza etimologică a formelor cuvintelor-titlu și o a doua fază de adnotare a „forme grafice pentru căutare” care implică: selecție, la intrările multiple, numai a formelor literare și a variantelor acestora (*acvilon* formă literară, *achilon* și *acuilon* variante); înlocuire în cazul unei forme de scriere cu forma literară sau varianta căreia îi corespunde; păstrare a unei forme aparente de scriere care se dovedește a fi varianta (*analizare*, v. DELR); completare, în cazul infinitivelor lungi cu dublă indicație gramaticală: infinitiv scurt (verb), respectiv infinitiv lung (substantiv feminin). Transpunerea în format electronic, cu posibilitatea căutării multiple, a unui dicționar realizat după norme ortografice și lexicografice diferite față de cele actuale este un proces complex (presupune mai multe acțiuni) și de durată (necesită timp, inclusiv de testare). Grație unui proiect-pilot, dicționarul de neologisme al

Dicționarul lui Negulici în format electronic. Câteva observații pe marginea listei de cuvinte

lui Ioan D. Negulici este accesibil în format text și .pdf cu posibilitatea consultării după cuvintele-titlu transliterate, un instrument util pentru redactorii DLR.

BIBLIOGRAFIE

Arcanum = *Arcanum Digiteca*, <https://adt.arcanum.com/ro/>.

Boiste, Nodier 1835 = Pierre Claude Victor Boiste, Charles Nodier, *Dictionnaire universel de la langue française, avec le latin et les étymologies. Extrait comparatif, concordance, critique et supplément de tous les dictionnaires français*, Bruxelles, J.P. Meline Libraire-Éditeur.

CLRE = Academia Română, Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, *CLRE. Corpus lexicografic românesc electronic*, realizat de Alina-Mihaela Bursuc, Călina-Georgiana Ciocoiu, Marius-Radu Clim, Mioara Dragomir, Cristina Florescu, Gabriela Haja, Alexandra Ilie, Laura Manea, Mariana Nastasia, Elena Isabelle Tamba (coord.), Claudiu-Marian Teodorescu, Iași, 2021–prezent, <https://clre.solirom.ro/>.

Cuciureanu 1965 = Ștefan Cuciureanu, *Italianisme la I.D. Negulici (1812–1851)*, în „Anuar de Lingvistică și Istorie literară”, tom XVI, p. 183–190.

DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea a II-a: C, coord.: Sextil Pușcariu, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; tomul II, partea I: F–I, coord.: Sextil Pușcariu, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934, în ediția anastatică digitală <https://dlr1.solirom.ro/>.

DELR = Academia Română, *Dicționarul etimologic al limbii române*, coord.: Ion Giurgea, Cristian Moroianu, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, <https://delr.lingv.ro/>.

dexonline = *dexonline. Dicționare ale limbii române*, <https://dexonline.ro/>.

DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*. Serie nouă. Tom XI, partea a 2-a, *litera T: T–Tocăliță*, 1982; tom XI, partea a 3-a, *litera T: Tocăna–Twist*, 1983; redactori responsabili: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu, București, Editura Academiei, în ediția anastatică digitală <https://dlr1.solirom.ro/>.

DLR² = Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*, ediția a doua, revizuită și adăugită, tomul I, *Litera A*, Fascicula 1: *A–abzițui*, redactori responsabili: Monica Busuioc, Cristian Moroianu, București, Editura Academiei Române, 2021, <https://dlri.ro/>.

DOOM³ = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a III-a revăzută și adăugită, coord.: Ioana Vintilă-Rădulescu, București, Univers Enciclopedic Gold, 2021, ediție digitală: <https://doom.lingv.ro/>.

Negulici 1848 = Ioan D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune reprimite până acum în limba română, și de toate cele ce sunt a se mai priimi d-acum înainte, și mai ales în științe*. București, Tipografia Colegiului, <https://nv.solirom.ro/>.

Ursu 1962 = N.A. Ursu, *Formarea terminologiei românești*, București, Editura Științifică.

Ursu, Ursu 2011 = N.A. Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860)*, vol. III₁: *Repertoriu de cuvinte și forme. Supliment. Partea I (Literale A–M)*.

**NEGULICI'S DICTIONARY IN ELECTRONIC FORMAT.
SOME OBSERVATIONS ON THE WORD LIST**

ABSTRACT

One of the challenges of transposing into electronic format the dictionary of neologisms published in 1848 by Ioan D. Negulici is establishing the “search form”. The dictionary is printed in the transitional alphabet and, in addition, presents a series of graphic peculiarities due to both the author’s linguistic conception and the orthographic norm of the respective period. The present text contains some observations extracted from the analysis of the title words in the *Vocabular român/Romanian Vocabulary*, starting with those with the initial A. In order to clarify the current status of the title word, literary form or lexical variant, we have resorted to working tools such as: *Dicționarul etimologic al limbii române/The Etymological Dictionary of the Romanian Language* (DELR) in electronic format, the *Corpus lexicografic românesc electronic/Electronic Romanian Lexicographical Corpus* (CLRE) and the *dexonline* corpus. We also consulted the study *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare/Lexical borrowing in the process of modernizing the literary Romanian language* (1760–1860), especially to confirm the variant status of some forms with double letters. Articles with the initial A are included in 57 of the 408 pages, representing approximately one-eighth of the dictionary. There are single entries and multiple entries. Multiple entries are of two types. On the one hand, there are several competing forms borrowed from different Latin-Romance branches, the author being unable to pronounce on their status, on the other hand, there are different words, but formally related, a fact explainable by the principle of borrowing adopted. In transcribing and annotating dictionary articles in the CLRE interface, most of the words did not pose any problems either because they present entirely Latin characters, or because, although they present both Latin and Cyrillic characters, replacing the Cyrillic character with the Latin one is easily done. The simplification of double consonants was resorted to where it is not etymologically justified. Words such as *antinefretic* ‘antinephretic’ and *acuatina* ‘aquatic’ must be lexicographically and etymologically contextualized to understand their form adopted by Negulici. Transposing into electronic format a dictionary created according to orthographic and lexicographic norms different from the current ones is a complex and time-consuming process.

Keywords: *Negulici's Dictionary, transitional alphabet, word list, search form, form analysis.*